

TEMPS DE FESTA

JOAN CUSCÓ I CLARASÓ

Societat Catalana de Filosofia – Universitat de Barcelona

Per començar, dos fets recents. El primer el protagonista John R. Searle fa pocs dies quan en l'entrevista que li va fer el diari *Ara*, per la seva vinguda a la Càtedra Ferrater Mora, va dir: «La realitat humana és consciència, intencionalitat, llenguatge, lliure albir, ètica, estètica... [...]. Els diners, les propietats, els governs, els matrimonis, les festes, el llenguatge». El segon és la traducció al castellà del llibre *El aroma del tiempo* de Byung-Chul Han. Un llibre sobre el temps i la vida que relacionem amb Searle perquè tot allò que ell ha posat en l'esfera del «món humà» és temporal. I és que, en paraules de Pere Salabert, «l'ésser és temps humanitzat per la consciència dels records».

A partir de l'estudi de l'obra de Heidegger, Byung-Chul Han, posa sobre la taula molts dels problemes que es relacionen amb allò que Searle ha posat com a elements definidors de la vida humana i arriba, finalment, al problema que actualment hi ha entre el temps de treball i el temps d'oci per veure com amb l'empobriment del temps s'ha empobrit la vida humana, fent una afirmació sobre la singularitat de la festa: «los días festivos tienen otro significado muy distinto. No son días libres de trabajo. Son un tiempo de oración y de ocio, y tienen su propio significado. El calendario medieval no es un mero contar los días. En su fundamento subyace

un relato, en el que los días festivos construyen estaciones narrativas. Son puntos fijos en el fluir del tiempo que anudan esta narrativa, para que no se escurra. Construyen fragmentos temporales que dividen el tiempo y le dan ritmo»¹. És clar que per afirmar això no cal anar a l'època medieval. Vinguin als Països Catalans. Aquesta vivència qualitativa del temps a través de la festa és una de les nostres singularitats i un dels nostres màxims valors.

Aquests dos fets mostren que cal penetrar en la consciència a través de la noció de temps i des d'allò concret que dramatitza la festa. Com veuen, sobre la taula hi tenim un grapat de fets interessants i de conceptes que, quan els relacionem amb la festa, adquireixen un àmbit de reflexió interessant i necessari. De fet, com bé saben, a la dècada del 1970 (pels avenços tecnològics i els canvis econòmics i socials) la festa era a punt de desaparèixer. Era una cosa anacrònica, però a les dues dècades posteriors la festa ha crescut i ha agafat un paper important en la cultura catalana². Per què? Aquesta és una pregunta que cal resoldre adequadament³.

1. Byung-Chul HAN, *El aroma del tiempo*, Barcelona: Herder, 2015, p. 127.

2. Dues dades que ho exemplifiquen, en relació a la ciutat de Barcelona, són les 33 colles de geganters i les sis colles de castelleres que hi ha en l'actualitat a la capital de Catalunya (a banda de la resta d'elements del seguici festiu).

3. Sense entrar en una anàlisi del que ha passat en festes majors de poblacions com Mataró, Tarragona o Vilanova i la Geltrú i Barcelona (per esmentar casos ben diversos de puixança significativa els darrers 30 anys), i sense entrar a discernir sobre l'impacte del fet casteller i del món dels Balls i de les Colles de Diables (que han resituat l'antic paper de la sardana), podem posar com a exemple singular i aclaridor del que volem presentar el cas de la japonesa Yuko Iwase, qui, després de conèixer el món casteller, va estudiar antropologia i ha fet una tesi doctoral sobre els castells. Un cas que interessa perquè, a banda de la seva percepció dels

Per a nosaltres es tracta d'una rehabilitació de l'antiga noció aristotèlica d'oci. Ens expliquem: en la societat contemporània, filla de la modernitat, el temps es divideix en temps de treball i temps de consum. L'oci és consum i el consum és: 1/ «autoproducció»! (com des de fa uns anys estudia Marie-Anne Dujarier), treball no remunerat del consumidor en pro de la productivitat de les empreses (hom es compra i s'imprimeix les entrades i els bitllets d'avió, consulta els comptes d'estalvi *on-line*, es munta els mobles d'IKEA es posa la gasolina al cotxe (així les empreses redueixen despeses). I és 2/ creació de parcs temàtics i realitats virtuals. Una fugida cap al món de la ficció. Per tant, en el «temps de consum» o bé dediquem el diumenge a anar a comprar a grans àrees comercials, o bé anem a parcs temàtics o fem de turistes o bé ens dediquem a tasques d'autoproducció. Aleshores, la festa? No pertany al temps d'oci. I no pertany al món del treball. Què és el temps-de-festa? Té un rol diferenciat del temps-de-treball i del temps-d'oci. I és un rol que hem de relacionar amb dues nocions gregues (de vida mediterrània): la d'oci i la de misteri. Primer, sabem que per Aristòtil en la vida hi ha el temps d'oci (*skhole*) i el temps sense oci (*a-skhole*), el primer és el de la tranquil·litat i el segon aquell en què no hi ha tranquil·litat. L'un és el de la llibertat i l'altre el del treball que ens aferra a les necessitats pecuniàries. L'oci és aquell que ens obre a les activitats lliures que són les pròpies de l'home lliure, el qual es dedica a desplegar el plaer, les accions belles i polítiques, la teoria,

valors i de les emocions que desperta fer castells (ella en fa amb la Colla Vella dels Xiquets de Valls), constata com per a la generació del seu sogre (és casada amb un català, tot i que viuen al Japó), els castells eren una cosa de poble, rural i antiga. Però quan hi va participar, amb ella i per ella, va ser el primer d'emocionar-se. (Vegeu: *El Periódico de Catalunya*, 10 de setembre de 2015).

la diversió i la contemplació⁴. Per tant, l'oci és ben diferent en aquell moment i avui⁵. Segon, sabem que la festa posa en pràctica una litúrgia que és un ritual que sacralitza el temps. Per què? Perquè expressa el misteri de la vida i una cosmogonia. «Misteri» és un mot d'origen grec que implica dues coses: primer, que allò que se'ns mostra no és tot el que hi ha ni tot el que hi pot haver. Segon, que allò que se'ns mostra a través de l'expressió és un «sagrament». I això vol dir que és un signe sensible d'un efecte espiritual, és a dir, que informa, forma i transforma el nostre mode d'ésser. I és que la festa, la dansa, la música i l'art ensenyen i permeten habitar la realitat. Només cal que mirem danses tan arrelades a casa nostra com els Balls de Cercolets, els Balls de Gitanes i els Balls de Valencians i, tots ells, els posem en relació amb altres com la Tarantel·la Napolitana. Conjunt de danses arcaïques estretament emparentades i plenes de simbolismes⁶. El temps-de-festa el trobem arrelat en aquest dos conceptes arcaïcs, i ben viu a casa nostra, proporcionant sentit i valor a la vida humana a partir de la seva qualificació del calendari. La festa és un dimensió fonamental de la vida individual i col·lectiva.

4. Vegeu: ARISTÒTIL, *Política* (1333a - 1338b) i *Ètica nicomaquea* (1095b). Aquesta noció d'oci, que se situa entre el treball i la inactivitat, l'heretà l'època medieval i, Sant Agustí, per exemple, parla de l'«otium».

5. No és debades que del mot *skhole* també en vingui «escola». Ja en l'època contemporània l'han rellegit autors com el sociòleg Pierre Bourdieu o l'economista Throstein Veblen per tornar-lo a posar en circulació dins una societat contemporània que ha perdut la vivència que es produeix en la festa catalana.

6. Vegeu: Joan CUSCÓ, «300 anys del Ball de Cercolets.» *El 3 de Vuit*, Vilafranca del Penedès, 28 d'agost de 2015.

Reflexions sobre la festa

A la Catalunya contemporània l'interès per la festa ha estat ben viu. Des de perspectives, inquietuds i ideologies ben diverses la intel·lectualitat catalana s'ha ocupat constantment de la festa: Manuel Milà i Fontanals, Gaietà Vidal i Valenciano, Tomàs Carreras Artau, Pere Bohigas, Pere Grases, Rodolf Llorens... Evidentment, no entrarem a veure què han fet tots aquest autors relacionats amb la filosofia a Catalunya, però cal remarcar la constància de l'interès. Començarem per veure el lligam entre la festa i el temps, cosa que ens porta a la pregunta que hem formulat sobre el sentit i el valor de la festa en la cultura catalana d'avui. La noció de temps és capital per comprendre la realitat i la vida, la natura i la cultura. I també el desplaçament de la forma d'ésser que anomenem «humana» i, com ha notat i anotat Ferrater Mora, adquireix un sentit especial en la festa a través del que definim com a «tradicció». L'ésser esdevé humà *a través* i *en* el temps. El temps permet la quantificació i la qualificació de la vida humana, com ho expressa la festa. Ho va intuir bé Gadamer en relacionar l'experiència de la bellesa amb la vivència de la festa. Fet i fet, la vida humana es mou en dos calendaris que són fonamentals per a la festa: el cicle solar (amb els solsticis) i el cicle lunar (hereu de les societats agràries), els quals en la festa se solapen i es creen uns moments en què l'espai que habitem és sacralitzat (en el sentit ampli del terme). És a dir, moments en què es transforma la nostra percepció i es posa en escena un imaginari en el qual allò individual i allò col·lectiu, nacional i local, nacional i universal (com passat, present i futur) s'entrellacen. En aquells moments en què el temps adquireix aroma.

D'altra banda, la festa trenca amb el temps quotidià o productiu (tant el de treball com el de consum) i, en fer-ho, genera noves formes de sociabilitat i sentit de pertinença i de cohesió (per la seva transversalitat). En la festa la tradició actua com un tipus de continuïtat que és un procés

de creativitat, lent però constant. Un dels processos a través dels quals actua és la transformació del temps-històric en temps-mite convertint fets i personatges històrics en memòria compartida a través de la llegenda. Un exemple del segle XIX són els Balls de Serrallonga (encara ben vius), dos exemples actuals són la Fil·loxera de l'Infern / Festa des Vermar (que organitzen els Dimonis de Binissalem) i la Festa de la Fil·loxera (que es fa a Sant Sadurní d'Anoia) i les celebracions dels fets històrics del 1714 a partir de representacions festives en poblacions com Sant Quintí de Mediona i Olesa de Montserrat.⁷ I un cas excepcional el localitzem l'any 1954 quan Alexandre Cirici Pellicer participa en la creació dels gegants i nans de Caldes. Uns gegants de fisonomia romànica concebuts per recordar l'època en què es va fundar el país i que personifiquen la força i la gràcia. La força amb tots els colors de la terra i una espasa i un llibre de la llei sabent que la força només es pot exercir supeditada a la llei (ell). La Gràcia vesteix els colors del cel i del dia (amb la nit i els núvols). I porta l'almorratxa que perfuma la vida. I uns nans irònics i grotescos que representen la gent que habita el país, amb les seves qualitats i defectes. Són tipus psicològics: els ètics (a qui agrada l'acció), els estètics (a qui agrada o mou la sensibilitat) i els dialèctics (que responen al pensament). I de cada tipus hi ha: el bo i el dolent. Dels ètics, l'enamorat i el colèric; dels estètics, el poeta i el concupiscent; i dels dialèctics, el savi i el sofista. I el savi i el sofista els encarnen: Eugeni d'Ors i Miguel de Unamuno. I com que són dos personatges que no li agradaven gaire —a Cirici Pellicer—, a d'Ors el caracte-

7. Aquestes són la festa de «El Mata-degolla» i la «Festa dels Miquelets», respectivament. Cal dir que actualment i seguint l'exemple dels antics Balls Parlats i del teatre de carrer, arreu del país es fan festes iberes i medievals i, sobretot, la Festa del Renaixement de Tortosa.

ritza un color verd pujat, que és el color de la bilis, i el cap d'Unamuno és un cap de mussol⁸.

Una definició de la tradició-com-a-continuitat-de-la-creativitat la trobem a *Les formes de la vida catalana* (1944), de Josep Ferrater Mora: «El català se sent segur de si mateix quan té consciència del que està fent [...]. Catalunya és substancialment tradicionalista, si per tradicionalista entenem, no una doctrina, sinó una forma de vida, això és, una manera de respectar el passat [...]. Aspirar a la continuïtat de la vida significa primordialment voler que la vida tingui sentit [...] Continuïtat dins la vida individual i continuïtat dins la vida col·lectiva s'impliquen»⁹. La vida és moviment i complexitat. I la continuïtat no és una evolució lineal sinó, moltes vegades, desconcertant; molt propera al que avui coneixem dels sistemes vius d'alta complexitat. És una construcció sense treva en què el passat i el futur es coimpliquen i es transformen. «Passa amb els actes que tenen tradició, que prolonguen i alhora absorbeixen el passat, el mateix que amb una frase truncada a la qual s'incorporen successivament nous elements. Aquests elements no poden juxtaposar-se a l'atzar; es troben, en certa manera, condicionats pels anteriors. [...] En lloc de limitar-se a ampliar la frase, l'omple de noves significacions abans totalment insospitades. [...] Una vida humana així edificada canvia sense treva. [...] La vida no serà ja aleshores una sèrie de fugisseres i ràpides espurnes, sinó un foc molt semblant al foc de què ens parlava Heràclit: un foc eternament vivent, que s'encén amb mesura i s'apaga amb mesura»¹⁰. Una mesu-

8. Vegeu: AADD, *Homenatge de Catalunya a Alexandre Cirici. (1914-1983)*, Barcelona: Ajuntament de Barcelona / Universitat de Barcelona, 1984.

9. Josep FERRATER MORA, *Les formes de la vida catalana*, Barcelona: Edicions 62, 2012, p. 48-49.

10. *Ibidem*, p. 43-44.

ra que oscil·la entre el romanticisme i l'utilitarisme, que és una manera de gestionar l'herència transformant-la (mantenint-la viva) i que justifica el que és justificable. Que la vida tingui sentit-compartit. Aquestes quatre ratlles de Ferrater servirien per fer una tesi doctoral sencera, ben gruixuda i ben sucosa (diguem-ne pantagruèlica). No ho farem, tranquils. Acotarem les paraules per tractar de la importància de la tradició-com-a-continuïtat-de-la-creativitat (que és la definició que manta vegada hem repetit) i de la importància de la sociabilitat lligada a la festa. Abans de començar, però, deixem ben clares les imatges plàstiques que ens acompanyen. Si Ferrater i Mora posà com a símbol de la cultura i de la tradició la Sardana (pel mestratge rebut de d'Ors però amb calçador), per nosaltres cal canviar-la. Si del que es tracta és del «foc d'Heràclit», hem de posar com a imatge els Castellers (com ben encertadament van veure Pujols, Ynglada, Dalí...). Per això i perquè són la màxima expressió del model festiu del Penedès i Camp de Tarragona, que és el que s'ha implantat amb èxit arreu de la cultura catalana (i en algunes parts del món). Amb la singularitat del País Valencià, en què la implantació de les Muixerangues ha fet el seu paper vital.

En el transcurs de les darreres dècades hem dedicat molt de temps i esforç a buscar dates i més dates sobre tot el que envolta la festa. Cada poble volia ser el primer i el més antic en tot i cada investigador donar la notícia més sonada. Certament, cal saber-ne el màxim perquè per cada mínima intervenció cal tenir tot el que puguem a l'abast, i més. Però ho hem fet amb afany erudit i garrepa, egoista i amb poca traça. Això ens ha portat a una de les frases de Ferrater que pot semblar més incomprendible, aquella segons la qual el futur i el passat es transformen. I és ben bé així: hem reinventat un munt de coses fent veure que eren «autèntiques» i hem «tergiversat» i canviat el passat a gust i a cor que vols a partir de falses veritats, de paraules infames i de veritats a

mitges (a vegades amb bona fe i altres amb molta mala llet). En la vida cultural passa com en la memòria individual: els records mai no són literals i sovint hi ha autoengany. I les paraules del present han canviat el seu passat i, també, el seu futur. El problema brosta quan el temps-d'oci actual penetra el temps-de-festa i fa que oblidem el simbolisme (la densitat i l'aroma) inherent al temps-de-festa, essent aquest un efecte molt actual en què han primat nocions com «participació» i «passar-s'ho bé», al preu que sigui. Per tant, la festa és, també, un difícil equilibri entre seny i rauxa (que ho és entre les nocions d'oci, antiga i contemporània).

Festa, sociabilitat, identitat

Una altra frase interessant és la de la «continuïtat dins la vida individual i col·lectiva». La festa és un trencament de la vida quotidiana (dels seus horaris, de les formes de relació, dels carrers....) i és aquest trencament el que permet la continuïtat de la comunitat, el rebrostar de la consciència individual i col·lectiva, és a dir, la possibilitat de donar sentit a la nostra forma de viure i d'ésser. Un exemple nítid el trobem en la comunitat catalana del Quebec. Al Casal Català s'hi va crear una colla castellera després que un quebequès fes una estada a Barcelona i participés de la colla dels Castellers de Gràcia. En crear una colla allà, a l'altre costat de l'Atlàntic, va fer, potser sense voler-ho, que es produís una reactivació de la comunitat catalana i catalanòfila del Quebec, com conta Èric Viladrich, responsable del programa d'estudis catalans de la Universitat de Mont-real (ARA, 19/08/2013).

Viure la tradició i actuar-hi i estudiar-la ha de ser per comprendre millor la nostra manera de viure. Per fer que el passat no sigui alguna cosa llunyana i morta, sinó una possibilitat real. El folklore és un nus on s'hi relliguen molts passats. El folklore són aquelles expressions que permeten

obrir-nos a la festa i a la comunitat, sortir de la individualitat per ser-membres. Si el treball diari separa i disgrega, la festa fa tot el contrari. Ho deien els bons amics de la recent creada Muixeranga de Vinaròs en una entrevista: «formar part d'una muixeranga dóna la sensació que formes part d'un ens on tots i totes tenim una funció important, des de la persona més xicoteta fins a la més gran. Tots units amb l'objectiu comú d'alçar una estructura humana [...]. Les muixeranges [...] tenen una funcionalitat festiva [...] i aquesta visió festiva és per a nosaltres un tant revolucionària en el sentit que no discrimina per raons de sexe, d'edat, de cultura, religió ni fins i tot polítiques.» (Lacalamanda.com; 16/07/2013).

Saber fer festa és un art, els antics ho sabien bé. I la solemnitat de la festa és, d'una banda, el silenci i, de l'altra l'espetec potent del tro, de les campanes i de les gralles. Vegeu els castellers a plaça: la solemnitat és el silenci quan la construcció puja, inseparable de l'espigueta de la gralla que l'acompassa. La festa és, també, una activitat i un retorn, la intensitat i la continuïtat d'allò que fuig. Per això ens uneix i per això, en paraules de Gadamer (que bé subscriu Ferrater): «*tradició* no vol dir mera conservació, sinó *transmissió*. I la transmissió no implica deixar intacte el vell, limitar-se a conservar l'antic, sinó aprendre a concebre-ho i a dir-ho en cada present»¹¹. És una doble activitat. Molt difícil. Transmetre també és traduir d'una generació a una altra.

La transmissió (que és memòria) és la clau de volta i aquesta ha de ser molt exigent, sigui oral o escrita, com la trobem en els cants polifònics renaixentistes ben vius en terres d'Itàlia. Però no només hi ha transmissió en el retorn. El retorn també és sociabilitat (de la família, dels amics...).

11. Hans-Georg GADAMER, *La actualidad de lo bello*, Barcelona: Paidós / ICE / UAB, 2010, p. 116

Retorn a la vila, a la infantesa, als vells amics... Un retorn que es produeix en nivells fins i tot insospitats: sopars d'exballadors de les comparses, de les parelles dels organitzadors, tertúlies i debats, assaigs als carrers, «concerts» i «rutes pels bars»... L'expressió ho diu ben clar i català: tota cuca viu! Hi ha una sociabilitat multitransversal i hom fa mocadors, samarretes i tot tipus d'elements identificatius. Esmorzars, dinars, sopars i moltes hores a peu dret (abans i durant la festa). La festa és una manera de viure i mostra formes de viure (no se celebra de la mateixa manera a Sitges que a Vilafranca o a Vilanova i la Geltrú). Hi ha coses que, tot i la proximitat i la pertinença a un mateix model, no es poden trasplantar d'un poble a un altre. Són la idiosincràsia de cada festa. Cal viure-les des de dins. A més, en els mesos de juliol, agost i setembre a Catalunya es produeix un fenomen curiós: és l'esclat de les festes majors, que podríem dir que comencen amb la Patum de Berga per Corpus i acaben per la Misericòrdia a Reus (o la Mercè a Barcelona). O, si ho volen, per Sant Jordi arreu i fins a Santa Tecla (a Tarragona i a Sitges), que pel cas és el mateix. Aquest és un fet que no passa en altres països. Ho copsà bé l'Eugeni Xammar en anar a l'exili l'any 1939. És allò d'anar de vacances després de la festa major del poble o d'anar de festa en festa intentant ser-ne molt més que un simple espectador-turista.

Breu conclusió

Hem vist una sèrie d'elements que creen identitat col·lectiva i participació (amb ús d'elements simbòlics), que actuen com a rituals de pas (les rutes de bars o fer-se responsable d'un Ball de Bastons...), com el temps de festa genera noves dinàmiques socials transversals i disposa d'elements únics per fer-ho: els àpats i el beure (com les begudes etíliques de cada festa), la sàtira social (Diables i

Balls Parlats)... El temps-de-festa és una vivència directa de la cultura. Els qui en participen no són consumidors. I la festa viu envoltada de creativitat (i d'un patrimoni immaterial de gran vàlua artística, històrica i simbòlica) i genera experiències estètiques importants. El temps-de-festa és el mur de l'entropia del temps-productiu (de treball i d'oci) de la societat neocapitalista. Per això remet a una visió d'oci lligada a la filosofia d'Aristòtil i al pensament medieval, i a una visió de la qualitat del temps vinculada a la qualitat de la vida com han volgut rehabilitar pensadors contemporanis (Pujols, Bourdieu, Veblen...). Mostra el lligam entre temps i vida i la constitució temporal del mode d'ésser humà. I en la festa aquest lligam adquireix un alt valor afegit a partir, moltes vegades, de rituals simples (com la ballada de la Jota dels Gegants de Valls, després de Completes per la festa major de Sant Joan, o el toc de músiques emblemàtiques, com els Goigs a Sant Fèlix a Vilafranca, els pasdobles Amparito Roca i El Bequetero a Tarragona, Mataró i Sitges)... La festa és una experiència de la bellesa i dels plaers, sense mediadors ni mediacions. Un encaix singular entre identitat individual i col·lectiva; i local i nacional¹². Un nus temporal entre el temps físic (els cicles de la natura, la vivència del cos...), el temps cultural (els rituals, els costums....) i el temps humà (èxtasi emocional, sociabilitat intergeneracional i interclassista...). És un nus temporal en què la creativitat, la representació i l'expressió adquireixen vida (a través de l'herència, de la repetició...). Una creació de sentit del temps i una negació de la monotonia. És una creació més èpica que lírica a través de l'amistat (com a filia) i de

12. La festa manté aquell caràcter de les antigues celebracions a Dionís, com a presentació i representació del ritual. Vegeu: Pere SALABERT, *La màquina del teatre. Per a una biografia del teatre*, Lleida: Punctum i Master Universitari en Estudis Teatral, 2013, p. 13-18.

l'erotisme i del desig. I coparticipa en la plenitud del temps humà, que hem dividit en tres grans àmbits, a través d'un estret lligam entre música, festa i poetització (diguem-ne creació d'un imaginari simbòlic i legendari compartit) de la vida.

